

ЕТАПИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ США

УДК 378.147

О. В. Орловська

Проблема виховання духовності в дітей і молоді актуалізується в час трансформацій, коли кардинально змінюються не лише вимоги до освіти та виховання, а й саме суспільство, його структура, організація, ідеологія. У вирішенні зазначеної проблеми надзвичайне місце належить системі освіти, про що неодноразово наголошується у провідних державних документах. Згідно з Національною доктриною розвитку освіти (2002 р.), Державною програмою “Вчитель” (2002 р.) і Концептуальними засадами розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004 р.), основним завданням освітньої системи є визнання державою пріоритетності духовно-морального виховання дітей і молоді як основи всього освітнього процесу, збереження та плекання духовно-ціннісних засад розвитку особистості. Це, у свою чергу, передбачає принципову перебудову професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя в напрямку опанування ним своєї нової професійної ролі – бути взірцем толерантної особистості у сфері організації навчально-виховного процесу сучасної національної школи.

У цьому контексті вивчення раціональних ідей досвіду США з підготовки вчителя до виховання толерантності в учнів у полікультурному середовищі викликає значний інтерес і може стати цінним джерелом для осмислення їх творчого використання у вітчизняній освітній теорії та практиці. Звернення до досвіду США зумовлено помітним поширенням міжнародної співпраці в галузі освіти, високим рівнем економічного розвитку цієї країни, накопиченим багатим досвідом з проблем теорії і практики розвитку педагогічної освіти.

Аналіз наукової літератури свідчить, що впродовж останніх десятиріч вітчизняними науковцями активно здійснювалися порівняльно-педагогічні

дослідження розвитку освіти в найбільш розвинених країнах – США, Німеччині, Канаді, Франції, Великобританії тощо. Проблеми навчання та виховання, реформування педагогічної освіти, різні аспекти сучасної освітньої політики, тенденції розвитку вищої освіти, підготовки виробничого і педагогічного персоналу досліджено Н. Авшенюк, Н. Бідюк, Т. Десятовим, В. Жуковським, Т. Кошмановою, В. Кудіним, О. Матвієнко, О. Огієнко, Л. Пуховською, С. Романовою, О. Сухомлинською, Л. Хомич. Загальні підходи щодо реформування та оновлення педагогічної освіти в нашій державі знайшли відображення в наукових працях І. Беха, С. Гончаренка, І. Зязюна, Н. Ничкало, А. Семиченко, С. Сисоєвої, Л. Султанової та інших вчених.

Мета статті – визначити етапи і технології підготовки майбутніх вчителів до виховання толерантності в учнів старшої школи США.

Диверситивність американського суспільства вимагає актуалізацію психолого-педагогічної підготовки вчителів до роботи в полікультурному освітньому середовищі. Відомий український науковець із порівняльної професійної підготовки вчителів Л. Пуховська зазначає, що цілісний підхід до виховання дитини, гармонійного розвитку її духовного та фізичного здоров'я передбачає підготовку майбутнього вчителя до роботи в різноманітному дитячому колективі з урахуванням обдарованості дитини, її менталітету, особливостей соціокультурного оточення, індивідуальних (психічних, фізіологічних тощо) особливостей [2, с. 22].

Американський учений К. Зейхнер на основі аналізу літератури з проблем виховання толерантності в полікультурному суспільстві виокремив 12 *ключових елементів* підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах США. Він зазначає, що підготовка майбутніх вчителів до роботи з диверситивними учнями буде ефективною, коли являтиме собою цілісну картину, складену з усіх окремих компонентів [10].

Отже, професійна підготовка майбутніх вчителів до виховання толерантності в учнів у контексті полікультурної освіти повинна містити такі компоненти:

1 компонент. Сприяння розумінню власної культури, набуттю студентами власної культурної й етнічної ідентичності.

2 компонент. Допомога в перевірці ставлення до інших етнокультурних груп. За участю викладачів студенти роблять спроби зрозуміти природу та причини упереджень та расизму.

3 компонент. Вивчення рушійних сил упереджень і расизму, набуття вмінь протидіяти виявам расизму в суспільстві.

4 компонент. Вивчення рушійних сил, які спричиняють надання привілеїв одним групам та економічне пригнічення інших груп, їх впливу на відтворення соціальної нерівності в навчальній практиці.

5 компонент. Урахування в курікулумі історії, культурного й історичного внеску різних етнокультурних груп в американському суспільстві.

6 компонент. Надання інформації про особливості, характерні стилі навчання представників різних груп населення чи окремих учнів з урахуванням того, що ця інформація не є безумовною (догматичною).

7 компонент. У курікулумі педагогічної освіти має приділятися багато уваги соціокультурним дослідницьким знанням про взаємозв'язок між мовою, культурою та навчанням.

8 компонент. Використання різних методик, завдяки яким студенти матимуть змогу отримати знання про різні спільноти, подані у школі.

9 компонент. Навчання оцінюванню відповідності методів, що використовують учителі в школі, стилям навчання і спілкування кожної дитини у звичному домашньому оточення чи спільноті.

10 компонент. Навчання майбутніх учителів використовувати різні технології навчання й оцінювання, “чутливі” до культурного та мовного різноманіття, правильно організовувати навчання й оцінювання задля об'єднання та збереження культурних цінностей, які несуть у собі діти.

11 компонент. Демонстрація реальних прикладів ефективного навчання учнів етнічних і мовних меншин.

12 компонент. Забезпечення такого навчання майбутніх учителів, яке дає інтелектуальний стимул та соціальну підтримку, що буде впливати на ефективність подальшої діяльності майбутніх фахівців [10].

Отже, підготовка майбутніх вчителів до виховання толерантності в учнів старшої школи США складається з п'яти етапів. Розглянемо їх детальніше.

Перший етап – усвідомлення майбутнім вчителем своєї власної культурної й етнічної ідентичності.

Розуміння культури є важливим для майбутнього вчителя. Дж. Бенк та К. Бенк визначають культуру як “символи, поведінку, цінності і вірування, які поділяють всі члени однієї групи. Культура також може бути визначена як програма групи для виживання й адаптації в навколишньому середовищі (природному та соціальному)” [3, с. 57]. Виходячи з цих визначень, будь-яка культура може містити такі категорії (але не обмежуватись ними): етнічна або расова приналежність, релігія, соціально-економічний клас, географічний регіон, родова приналежність, професія, вік і покоління, сексуальна орієнтація. Для того, щоб працювати в диверситивному класі та виховувати в дітей толерантне ставлення один до одного, майбутній вчитель повинен знати особливості культури своїх майбутніх учнів і, у першу чергу, добре вивчити власні культурні корені. М. Котрен-Сміт зауважує: “Для того, щоб навчитись викладати в суспільстві, в якому постійно зростає культурна та мовна різноманітність, майбутньому вчителю необхідно вміти досліджувати і давати свою оцінку таким явищам, у більшості з яких, зазвичай, важко правильно розібратись, як, наприклад, тісно переплетені взаємостосунки між мовою, культурою, владою у школах та навчальним процесом. І це дослідження безумовно починається з нашої власної історії як людини та педагога; нашого власного досвіду як члена певної раси, класу чи роду на землі” [8, с. 12].

Мета цього етапу: допомогти студентам зрозуміти поняття “культура”, різні шляхи її вияву й усвідомити важливість дослідження власних культурних коренів; забезпечити опанування майбутніми вчителями навчальних методик і

технологій, що сприяють розумінню культури та її ролі в житті окремої людини і суспільства в цілому.

Щоб досягти цієї мети, у вищих навчальних закладах часто використовуються такі технології:

1. *Етнічне походження*. Столи ставляться у вигляді кола. Кожний студент повинен відрекомендувати себе, яскраво змалювавши будь-яку ситуацію зі свого життя, коли йому довелося бути в ролі кількісної меншості. Викладач наводить приклад, першим відрекомендувавши себе таким чином.

Цей вид діяльності має такі позитивні риси: описуючи ситуацію, в якій вони відчувають себе відмінними від інших, студенти зможуть задуматись над тим, що відрізняє їхнє походження від інших, а в чому воно є подібним із походженням одногрупників; студенти, намагаючись охарактеризувати клас із точки зору різноманітності (навіть якщо аудиторія виявиться монокультурною), побачать його як єдине ціле; роздумуючи над власним досвідом та досвідом своїх одногрупників, майбутні вчителі вчаться краще розуміти членів груп, які є меншинами в суспільстві.

2. *Педагогічна антропологія*. Останнім часом одним із популярних методів підготовки майбутніх вчителів до роботи в диверситивному класі є метод педагогічної антропології. Він передбачає вивчення студентами їх власних біографій, біографій інших людей, дослідження питань етнічної ідентичності, мови і навчання. Автобіографічне вивчення, за К. Зейхнером, є важливим для вчителів, оскільки “усвідомлення ідентичності будь-якої людини є необхідною передумовою до крос-культурного розуміння” [9, с. 165].

Уміння та диспозиції (настрій, оптимістичне ставлення), необхідні для навчання майбутніми вчителями диверситивних учнів, американські викладачі вищої педагогічної школи формують різними методами і технологіями впродовж професійно-педагогічної підготовки вчителів. Деякі вчені пропонують вивчення методу культурної антропології, основою якого є твердження, що всі люди мають культурну ідентичність, яка відображається на їхньому навчанні. Спостереження, спілкування, участь у житті своїх учнів у

школі та за її межами допомагає збагатити обізнаність майбутніх вчителів про навчальний потенціал своїх вихованців та їх потреби [7, с. 11]. Описуючи свою біографію, студенти дають відповіді на такі запитання:

1) які вірування і цінності у Вашій сім'ї залишаються незмінними від покоління до покоління?

2) якби Ваші предки були бідними, коли вони оселились у Сполучених Штатах, змогли б вони покращити свій економічний статус? Чому й яким чином це могло відбутись?

3) як ставляться до Вашої сім'ї у Сполучених Штатах? Члени Вашої сім'ї коли-небудь зазнавали дискримінації? Якщо так, як вони на це реагували?

4) як Ваша сім'я пристосувалась до навколишнього оточення? Чи відчуваєте Ви вияви дискримінації зараз?

Президент американської національної антропологічної асоціації професор Мічиганському університету Сюзан Флоріо-Руейн у 1992 році створила на базі університету організацію “Автобіографічний клуб майбутніх учителів”, що проводить важливі для підготовки вчителів антропологічні дослідження. Члени клубу читають та обговорюють етнічні автобіографії, використовуючи їх як метод вивчення літератури і культури, усвідомлення своєї власної ідентичності та культурної ідентичності інших людей, які відрізняються походженням, культурою, віруванням тощо [5].

Незважаючи на те, що педагогічна антропологія, через свою новизну, ще не зайняла належного місця в програмах підготовки вчителів, сьогодні у США спостерігається збільшення автобіографічної літератури диверситивних авторів – майбутніх вчителів. Автобіографія є перспективним методом підготовки майбутніх вчителів завдяки тому, що вона дає можливість у цікавій формі дізнатися про культурну ідентичність автора.

Другий етап – оцінювання майбутніми вчителями свого ставлення до інших етнокультурних груп, подолання упередженості.

У процесі підготовки майбутніх вчителів до виховання толерантності в учнів з різним етнокультурним походженням вирішальним є той факт, чи

знають самі студенти, що таке “упередження”, “расизм”, “дискримінація” та методи подолання цих явищ у класі. Однаково важливим є знання майбутніх вчителів про своє власне ставлення до людей з інших етнокультурних груп.

Мета цього етапу: допомогти студентам зрозуміти природу і причини упередження, расизму та дискримінації; ознайомити майбутніх вчителів з навчальними підходами до подолання упередженості серед учнів диверситивного класу, які базуються на дослідженнях.

У межах програми з підготовки майбутніх вчителів студенти беруть участь у проведенні досліджень, що мають на меті подолання упередженості серед учнів класу. Першим етапом, безумовно, має бути знайомство майбутніх учителів із визначенням самих термінів “упередження”, “расизм”, “дискримінація”.

У свою чергу, науковець Д. Бірнес виокремлює чотири загальні підходи до подолання упередженості: суспільний контакт; відчуття власної гідності; пізнавальний досвід; емпатія [4]. Далі ми розглянемо кожний із цих підходів детальніше.

Суспільний контакт. Згідно з теорією контактів, зростання суспільного контакту з членами інших етнічних і расових груп сприяє сприйняттю відмінностей та покращанню стосунків у цих групах. У процесі підготовки майбутніх вчителів ефективним буде залучення студентів з різним культурним походженням до навчання у співробітництві (cooperative learning).

Відчуття власної гідності. Майбутні вчителі повинні вміти створити у класі таку атмосферу, щоб кожний учень, незалежно від його етнокультурного походження, відчував повагу до себе як з боку вчителів, так і з боку однокласників. А для цього кожний студент повинен мати почуття власної гідності та поважати своїх педагогів та однокурсників.

Пізнавальний досвід. Майбутні вчителі повинні розвивати критичне мислення для того, щоб уникнути стереотипного мислення. Щоб у студентів не формувались певні стереотипи, у процесі підготовки вчителів практикують такий вид діяльності: їм пропонують розподілити різними способами на

довільні категорії людей, а також визначені речі. Такий вид роботи має на меті виховувати в майбутніх вчителів “толерантність до неоднозначності”.

Емпатія. Д. Бірнес вважає, що “емпатія породжується толерантним ставленням до точок зору, які відрізняються від наших” [4, с. 268]. На його думку, розвитку емпатії сприяють: перегляд та обговорення фільмів, в яких змальовані позитивні образи людей з різних етнічних груп; читання дитячої літератури на тему багатокультурності [4, с. 270].

Ці чотири підходи (суспільний контакт, відчуття власної гідності, пізнавальний досвід, емпатія) майбутні вчителі мають застосовувати на практиці під час роботи з учнями в диверситивних класах для того, щоб подолати упередженість у школах.

Коротко охарактеризуємо інші методи і технології підготовки вчителів, що допомагають оцінити своє ставлення до людей інших етнокультурних груп:

1. Студентам пропонують написати перших три слова, які спадають на думку, після назви “ярлика”, що використовується для певної групи людей у суспільстві, наприклад: феміністи, афроамериканці, білі люди, товстуні, індіанці тощо. Потім студенти переглядають свої записи та виокремлюють ті описи, які, на їхню думку, вказують на негативні стереотипи. Працюючи таким чином, майбутні вчителі зможуть простежити, що породжує їхню упередженість, обговорити це та подолати.

2. Обговорення студентами ситуацій, коли їм довелося зіткнутись з упередженим ставленням стосовно них самих або їхніх близьких.

3. Дослідження суті понять “справедливість” і “несправедливість”, як вони співіснують у суспільстві й освіті [4, с. 271–272].

Третій етап – формування інтеркультурної педагогічної компетентності, який передбачає “занурення” майбутніх вчителів в емоційно забарвлений, інтенсивний, значущий і привабливий для них проблемно-освітній простір, що надає можливість продемонструвати значущість толерантності для сучасного світу та людини. У результаті формуються уявлення і знання про різноманіття культур у світі, свою роль у світі, про себе як представника полікультурного

суспільства, толерантність, установки на виховання толерантності та толерантної поведінки.

Американський вчений К. Грант запропонував модель досягнення вчителем тривірневої культурної компетенції:

Перший рівень: усвідомлення і розуміння; усвідомлення особистості власної групи, раси тощо; розуміння пригніченості в суспільстві; оцінка способів, якими соціальні інститути, включаючи школу, закріплюють дискримінацію й упередженість; отримання знань про інші культурні групи, їх внесок у суспільство, історію, ідеали, вірування; накопичення відповідного досвіду у школі.

Другий рівень: оцінка та погодження; сприяння соціальній справедливості; сприяння розвитку почуттів єднання; прийняття культурного плюралізму; сприяння розвитку позитивної “Я-концепції”; звільнення від стереотипів; засвоєння полікультурної освіти; інтергрупове міжкультурне навчання.

Третій рівень: упевненість і захист; проектування, реалізація й оцінка полікультурного досвіду; практичне і критичне ставлення до соціальної дійсності; дії для позитивних соціальних змін; заохочення дискусій з расово-соціальних проблем; використання особистого досвіду при аналізі культурної дискримінації; активне включення в демократичне вирішення проблем [6].

При цьому на даному етапі у процес підготовки включаються студенти молодших курсів, зокрема першокурсники. Як правило, перший рік навчання у професійному закладі передбачає встановлення міжособистісних стосунків у групі, у зв'язку з чим при формуванні мотивації до виховання толерантності приділяється особлива увага регулюванню міжособистісних стосунків. Ідеї толерантності та її виховання вимагають їх неодмінного втілення в життя в тому середовищі, в якому виявляються, і сфері спілкування та діяльності, значущих для людини.

Необхідно відзначити, що підготовка майбутніх вчителів до виховання толерантності відбувається через реалізацію цільових установок етапу у

процесі вивчення “Суспільствознавства”, “Історії”, “Введення в спеціальність”, участі студентів у конференціях та семінарах з проблеми тощо.

Четвертий етап – формування компетентності в галузі виховання толерантності.

Формування цього виду компетентності без установок на розвиток толерантності й інтеркультурної педагогічної компетенції у студента, а також без загально-педагогічної підготовки студентів до виховної роботи дестабілізує розвиток підготовленості студентів до виховання толерантності. Отже, на цьому етапі продовжує формуватися толерантність та інтеркультурна компетентність, а також закладається основа теоретичних знань, методичних умінь з виховання толерантності, набувається практичний досвід діяльності.

Формування компетентності в галузі виховання толерантності передбачається в процесі вивчення “Педагогіки”, “Психології”, “Основ педагогічної майстерності”, “Спеціальної педагогіки”, ознайомлення з досвідом класних керівників у вирішенні проблеми виховання толерантності (практика позаурочної виховної роботи), проведення конференції, семінарів з узагальнення практики виховання толерантності тощо.

Процес доповнюють на цьому етапі курси на вибір “Крос-культурна психологія”, “Педагогіка толерантності”, вивчення можливостей навчальних предметів у вихованні толерантності на практиці пробного уроку й організація студентами виховної роботи на практиці, у позаурочній навчально-виховній роботі; написання курсових робіт та участь за результатами власних досліджень у конференціях, конкурсах; робота студентів у дослідницькій групі.

При цьому, незалежно від форми підготовки, організовується співтворчість, співпраця, діалог як види толерантної взаємодії, практична і рефлексивна спрямованість, диференціація навчання, оптимальне поєднання традиційних, активних, евристичних методів, форм та технологій підготовки.

П'ятий етап – інтенсифікація практичної діяльності студентів до виховання толерантності, який вимагає організації суб'єктно-суб'єктних стосунків у процесі ділового співробітництва, інтеграції спільних зусиль школи

і професійного педагогічного закладу в підготовці, консультативної позиції викладача у процесі підготовки, практичної та рефлексивної спрямованості, проблемності навчання.

На цьому етапі використовуються лише ті методи, які створюють умови для інтенсифікації самостійної діяльності студента. До них, перш за все, належить педагогічна практика і науково-дослідна робота студентів.

Зазначимо, що ефективність організації підготовки майбутніх вчителів до виховання толерантності багато в чому залежить від вибору технологій навчання. Розглянемо найбільш продуктивні з них, які використовують при підготовці вчителів до виховання толерантності в учнів у США.

Кооперативне навчання (cooperative learning) передбачає роботу в невеличких групах, його сутністю є “спільна робота заради досягнення спільної мети”. Багато викладачів визначають кооперативне навчання як одну з провідних форм роботи в аудиторії.

Технологія “портфоліо” (portfolio) є популярною формою професійного розвитку американських педагогів. Його створення допомагає педагогу критично оцінити власну професійну діяльність, визначити її переваги і зробити висновки щодо коректування недоліків. У портфоліо вчитель збирає факти, що ілюструють його професійні якості, аспекти педагогічної діяльності, професійний розвиток та вдосконалення навчальних досягнень учнів [1, с. 160].

Широко розповсюдженим є *технологія “проектів”* – завдань, які змушують учнів зібрати матеріал, інтегрувати велику кількість інформації і представити певний проект вирішення якоїсь проблеми (одночасно можуть використовуватися знання з різних дисциплін). Проекти дають змогу розвивати лідерські якості студентів у навчальному середовищі.

Американські педагоги використовують також *технологію “аналізу ситуацій” (case study)*, при якому студентам пропонується осмислити реальну життєву ситуацію. Важливим є те, що опис ситуації відображає не лише практичну проблему, а й актуалізує комплекс знань, який необхідно засвоїти при вирішенні цієї проблеми.

Отже, підготовка майбутніх вчителів до виховання толерантності в учнів старшої школи США складається з п'яти етапів, а саме: усвідомлення майбутнім вчителем своєї власної культурної та етнічної ідентичності; оцінювання майбутніми вчителями свого ставлення до інших етнокультурних груп; подолання упередженості; формування інтеркультурної педагогічної компетентності; формування компетентності в галузі виховання толерантності; інтенсифікація практичної діяльності студентів до виховання толерантності. Основними технологіями організації навчально-виховного процесу підготовки майбутнього вчителя до виховання толерантності в учнів у полікультурному середовищі є такі: етнічне походження, педагогічна антропологія, кооперативне навчання, аналіз ситуації тощо, які потребують подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Мукан, Н. Індивідуальні методи і форми професійного розвитку педагогів у системі неперервної професійної освіти Канади, Великобританії, США / Н. Мукан // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2007. – Вип. 1–2. – С. 157–165.
2. Пуховська, Л. П. Моделі навчальних програм і планів підготовки учителів у США / Л. П. Пуховська // Психолого-педагогічна підготовка учителя у педагогічних вузах : матеріали науково-практичної конференції. – Харків, 1994. – С. 187–193.
3. Banks, J. A. *Multiethnic Education : Theory and Practice (Third ed.)* / J. Banks. – Needham Heights, M. A. Allyn & Bacon, 1994. – 239 p.
4. Byrnes, D. A. Children and prejudice / D. Byrnes // *Social Education*. – 1988. – №52(4). – P. 267–271.
5. Florio-Ruane, S. The Future Teacher Autobiography Club : Preparing Educators to Support Literacy Learning in Culturally Diverse Classrooms / S. Florio-Ruane // *English Education*. – 1994. – Vol. 26. – №1. – P. 52–67.
6. Grant, C. A. Multicultural teacher education Renewing the discussion : A response to Martin Haberman / C. Grant // *Journal of Teacher Education*. – 1983. – Vol. 34. – №2. – P. 29–32.
7. Heath, S. B. *Why with Words : Language, Life, and Work in Communities and Classroom* / S. Heath. – New York : Cambridge University Press, 1983. – 117 p.

8. Smith, B. O. Teachers for the Real World / B. O. Smith, S. B. Cohen & A. A. Pearl. – Washington, D. C. : American Association of Colleges for Teacher education, 1969. – 15 p.

9. Zeichner, K. A Research informed vision of good practice in multicultural teacher education: Design principles / K. Zeichner, C. Grant, G. Gay // Theory into practice. – 1998. – №2(37). – P. 163–171.

10. Zeichner, K. Education teachers for Cultural Diversity / K. Zeichner, M. Kennes. – East Lansing : MI, MSU, NCRTL, 1993. – 215 p.

Рецензент: доктор педагогічних наук, доцент Бідюк Н. М.